

Neurčitost práva a teorie mezer

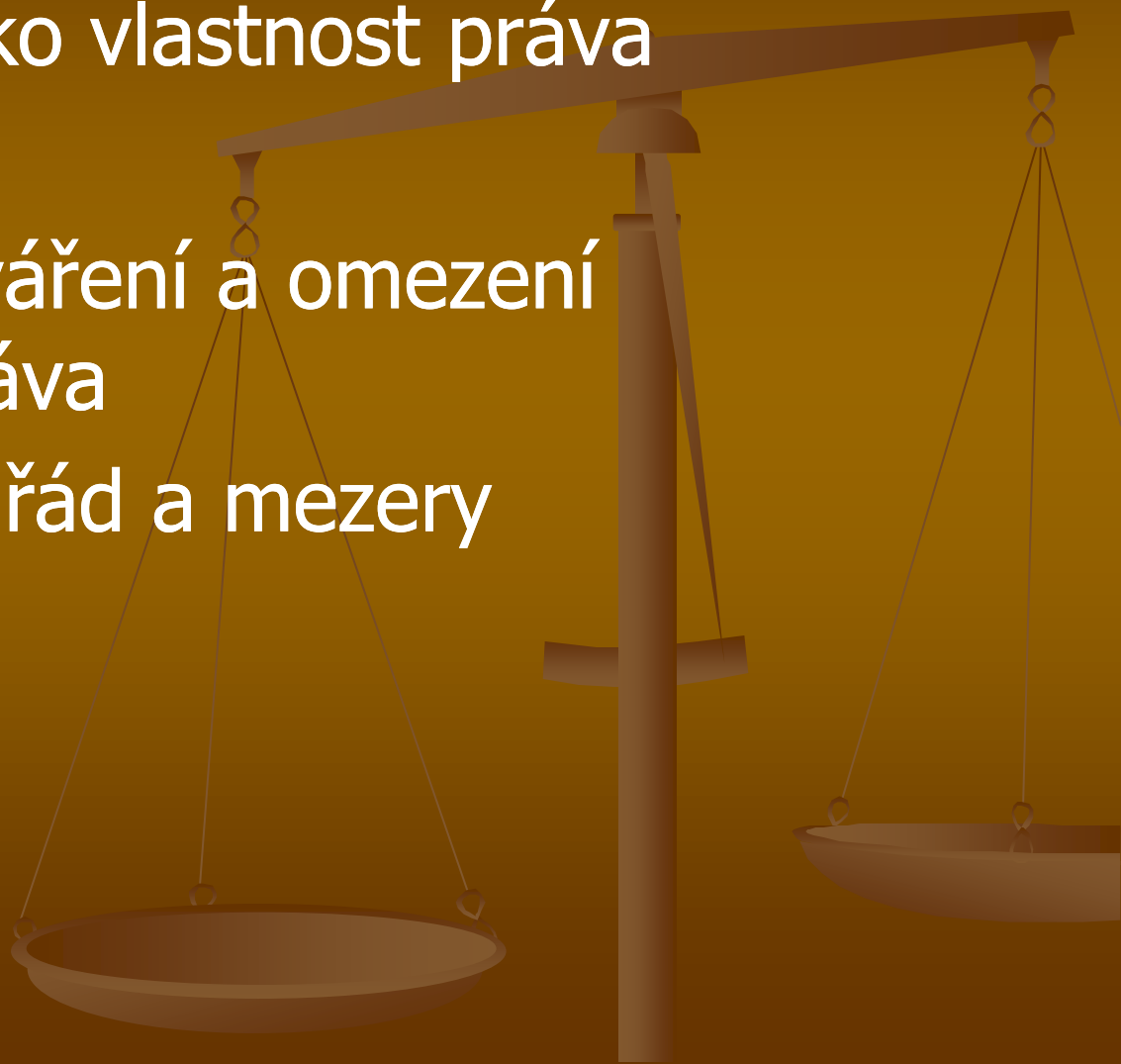

JUDr. Lukáš Hlouch, Ph.D.

Katedra právní teorie PrF MU v Brně

Obsah

- I. Neurčitost jako vlastnost práva
- II. Teorie mezer
- III. Nástroje dotváření a omezení dotváření práva
- IV. Český právní řád a mezery

Neurčitost (vágnost) jako vlastnost práva

- jazykové vyjádření práva – právní texty
- relativně samostatný subsystém obecného přirozeného jazyka – právní jazyk (technolekt)
- definuje si vlastní „právní“ významové pole, které je specifické vůči obecnému jazyku
- právně-politické požadavky na právní jazyk
 - jasnost, přesnost, srozumitelnost
 - současná metodologie je označuje utopii – **PROČ?**
- dělení jazyků (Nalimow, Wróblewski)
 - jazyky tvrdé (v nichž lze jednoznačně podřadit konkrétní prvek do obecné třídy)
 - měkké (nelze jednoznačně podřadit konkrétní prvek do obecné třídy)
 - neostré (neurčité), v nichž je podřazení v některých případech možné, zatímco v jiných nikoliv
- **PRÁVNÍ JAZYK JE JAZYKEM NEURČITÝM (NEOSTRÝM)**

Neurčitost jako vlastnost práva

- základní významovou jednotkou právního jazyka je právní pojem
 - model tří oblastí pojmu (Philipp Heck, Franz Bydlinski, H. L. A. Hart) – rozsah pojmu (extenze)
 - JÁDRO
 - význam pojmu vyplývající z obecného či právem definovaného významu
 - k sémantickému jádru pojmu se vztahují intenzionální definice (tzn. definice prostřednictvím pojmových znaků)
 - NEURČITÁ OBLAST (tzv. furry edges – H. L. A. Hart)
 - objevuje se při klasifikačním (kvalifikačním) sylogismu
 - podřazení určitého jevu či skutečnosti (znaku) je závislé na subjektivních faktorech a není jednoznačné

Neurčitost jako vlastnost práva

- Ad model právního pojmu:
 - HRANICE POJMU
 - fiktivní sémantická hranice, za níž již sémanticky nelze předmětnou skutečnost (znak) podřadit pod význam pojmu
 - v rámci rozsahu pojmu (jeho hranic) lze provádět výklad:
 - striktní (adekvátní či „doslovný“ - přesný)
 - restriktivní (zúžující)
 - extenzivní (rozšiřující)
 - OBLAST MIMO ROZSAH POJMU
 - pokud má být podřazen jev či skutečnost mimo rozsah pojmu, je třeba užít jiné než sémantickou metodu výkladu
- právní jazyk je neurčitý, protože právní pojmy jsou ze své povahy neurčité

Neurčitost jako vlastnost práva

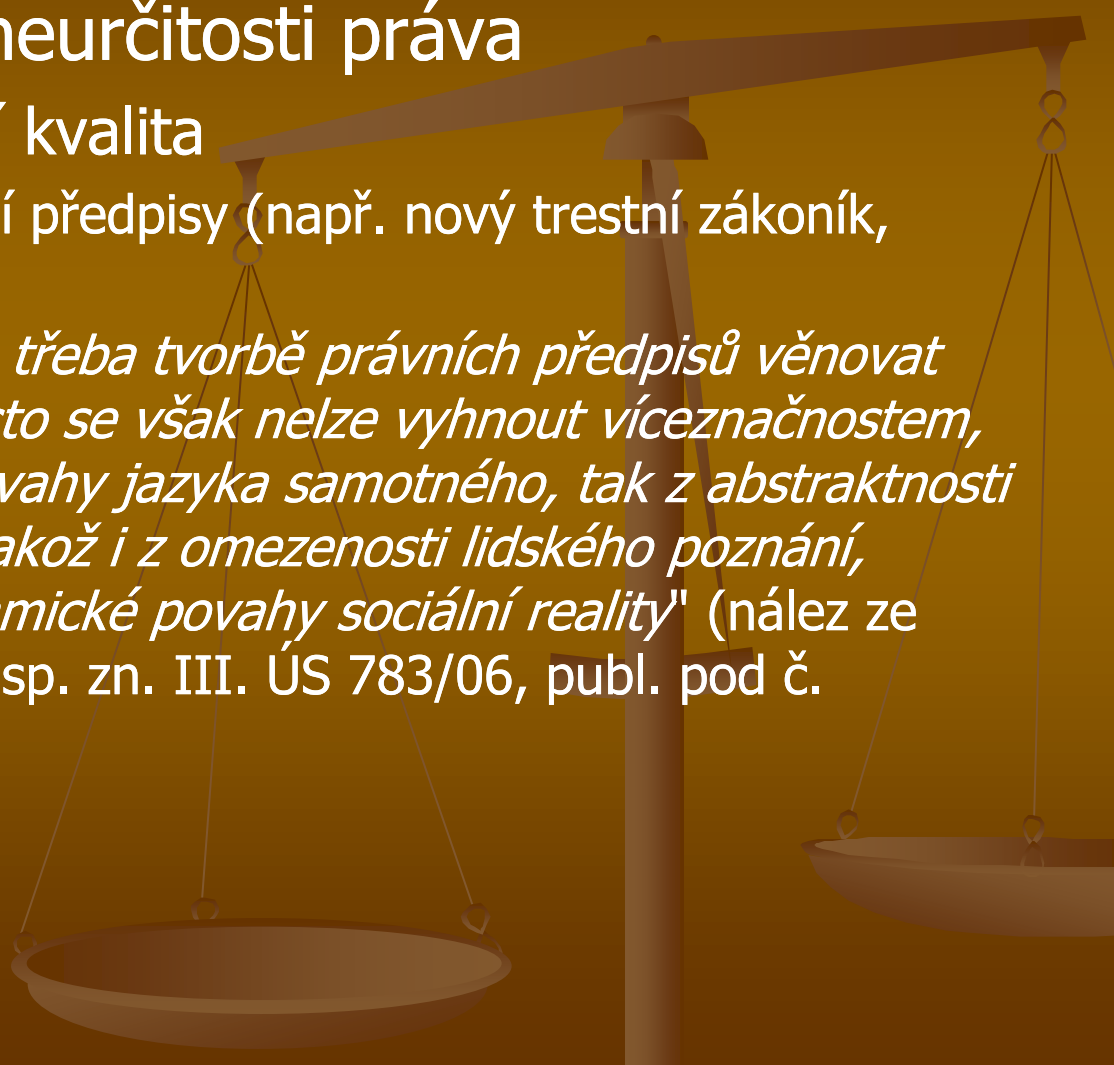
- obecnost x neurčitost pojmu
 - právní pojem je obecný, protože se vztahuje na neurčitý počet skutečností (jevů) téhož druhu (třídy, významu)
 - Interpretace čl. 5 Listiny: *Každý má právo na život.*
 - právní pojem je neurčitý, protože na základě jazykového výkladu **nelze** v každém posuzovaném případě kvalifikace dospět k **jednoznačnému závěru**, že: *„prvek x náleží do rozsahu (třídy) pojmu X “*
 - Každý občan? Každý člověk? Každá živá bytost?
- tzv. neurčité pojmy jako terminus technicus
 - jsou prostředkem vyjádření vůle zákonodárce k dotváření obsahu právní normy interpretací
 - např. veřejný zájem, společenská škodlivost, dobré mravy, dobrá víra, poctivý obchodní styk, péče řádného hospodáře, rozumné uspořádání právního vztahu apod.
 - některé z nich hrají roli tzv. korektivů (hmotněprávní, procesní)

Neurčitost jako vlastnost práva

■ Řešení problému neurčitosti práva

■ normotvorba a její kvalita

- kauzuistické právní předpisy (např. nový trestní zákoník, správní právo)
- *v právním státě je třeba tvorbě právních předpisů věnovat nejvyšší péči. Přesto se však nelze vyhnout víceznačností, což plyne jak z povahy jazyka samotného, tak z abstraktnosti právních norem, jakož i z omezenosti lidského poznání, stejně jako z dynamické povahy sociální reality'* (náleze ze dne 29. 11. 2007, sp. zn. III. ÚS 783/06, publ. pod č. 210/2007 Sb. ÚS)

Paradox právního jazyka

- Ad normotvorba - tzv. paradox právního jazyka:
 - *Zvyšování jednoznačnosti, přesnosti právního jazyka a tedy zvyšování stupně jeho exaktnosti, vede k jeho nesrozumitelnosti, ke snížení informační hodnoty práv, a naopak. Je tím založen paradox právního jazyka: Zvyšování přesnosti, exaktnosti, vede k nesrozumitelnosti, a opačně, zvyšování srozumitelnosti vede ke snižování přesnosti. Snižování entropie přesností vede ke zvýšení nesrozumitelnosti.* (Holländer, P. Filosofie práva. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, s. 216)

Neurčitost jako vlastnost práva

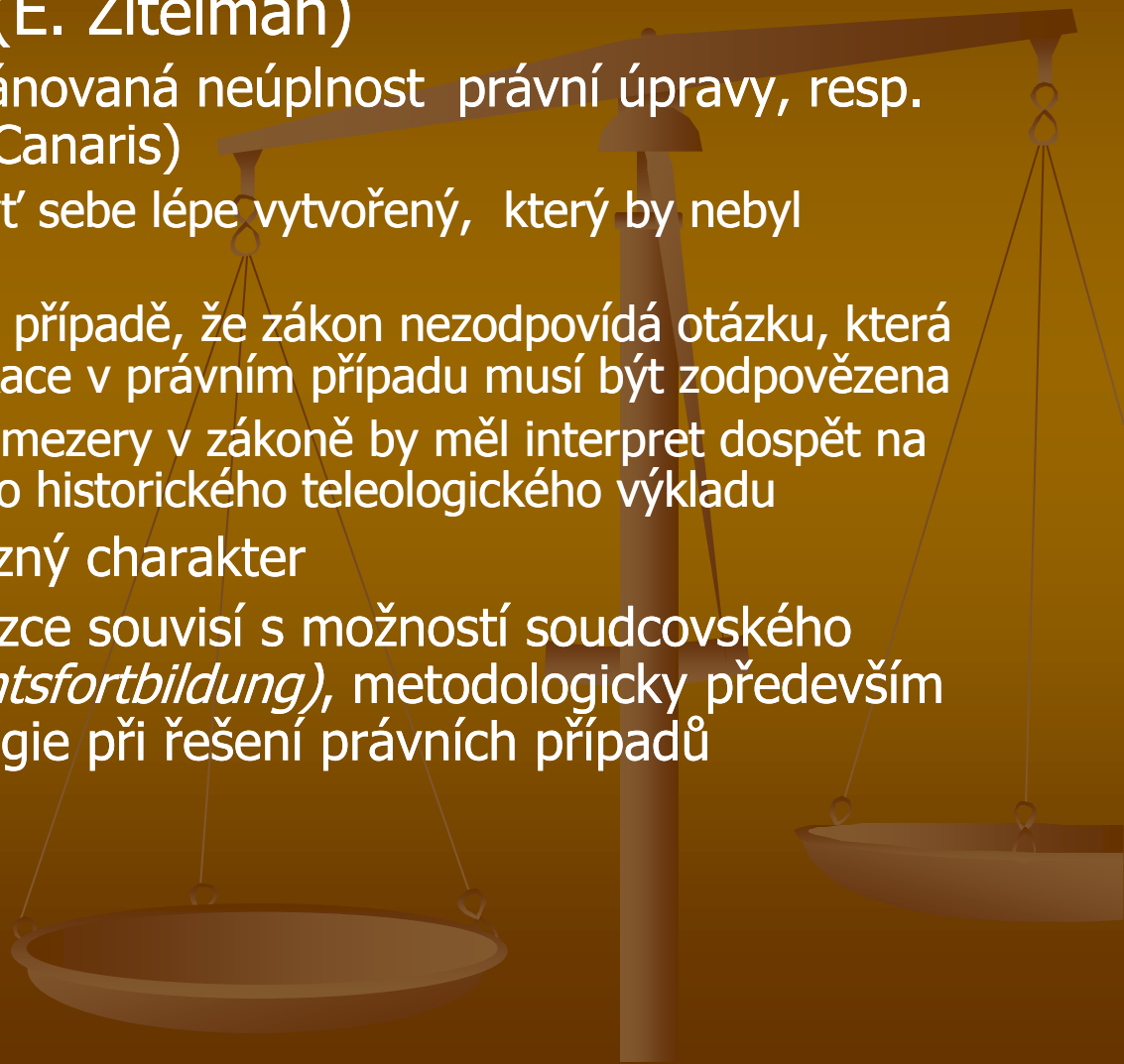
- Řešení problému neurčitosti -interpretace:
 - využívání logicko-systematického a teleologického výkladu
 - tzv. inovační interpretace v právu (J. Raz)
 - v pozitivistickém podání je **kreativní** (tvůrčí)
 - H.L.A. Hart – v tzv. hraničních případech soudce právo dotváří (příklad – zákaz vjezdu vozidel do parku)
 - v iusnaturalistickém podání je **nalézací** (Dworkin, Alexy)
 - do jaké míry může interpret dotvářet v důsledku neurčitosti práva jeho obsah, příp. vytvářet interpretací nová pravidla chování, která normotvůrce výslovně nestanovil?
 - hranice mezi soudcovským dotvářením práva (Rechtsfortbildung) a právotvorbou moci zákonodárné a výkonné

Teorie mezer

- souvisí s představou systému práva (pavučina bez mezer, anebo pavučina „s mezerami“)
 - postulát úplnosti práva x postulát dotváření práva volnými akty jeho interpretů
 - střet právních ideologií
 - **kognitivismus vs. non-kognitivismus** (decisionismus, voluntarismus)
- mezery v právu vs. mezery v zákoně
 - jde o teoretické, nikoliv legální pojmy
 - **mezera v právu** = existují společenské vztahy vůbec právem neupravené
 - **mezera v zákoně** = právem jsou v určitém smyslu upraveny veškeré společenské vztahy jako dovolené či zakázané, ale u některých není výslovná zákonná právní úprava
 - mezera v právu, která by nebyla zároveň mezerou v zákoně, neexistuje
 - plánovanost či neplánovanost neúplnosti právní úpravy z hlediska záměru zákonodárce lze posoudit pouze jako mezeru v zákoně, nikoliv v právu

Teorie mezer

- Ad mezery v zákoně (E. Zitelman)
 - obecný význam: neplánovaná neúplnost právní úpravy, resp. zákonodárství (C. W. Canaris)
 - neexistuje zákon, byť sebe lépe vytvořený, který by nebyl mezerovitý
 - o mezeru se jedná v případě, že zákon nezodpovídá otázku, která za účelem jeho aplikace v právním případě musí být zodpovězena
 - k závěru o existenci mezery v zákoně by měl interpret dospět na základě subjektivního historického teleologického výkladu
 - mezery mohou mít různý charakter
 - problematika mezer úzce souvisí s možností soudcovského dotváření práva (*Rechtsfortbildung*), metodologicky především s užitím metody analogie při řešení právních případů

Teorie mezer

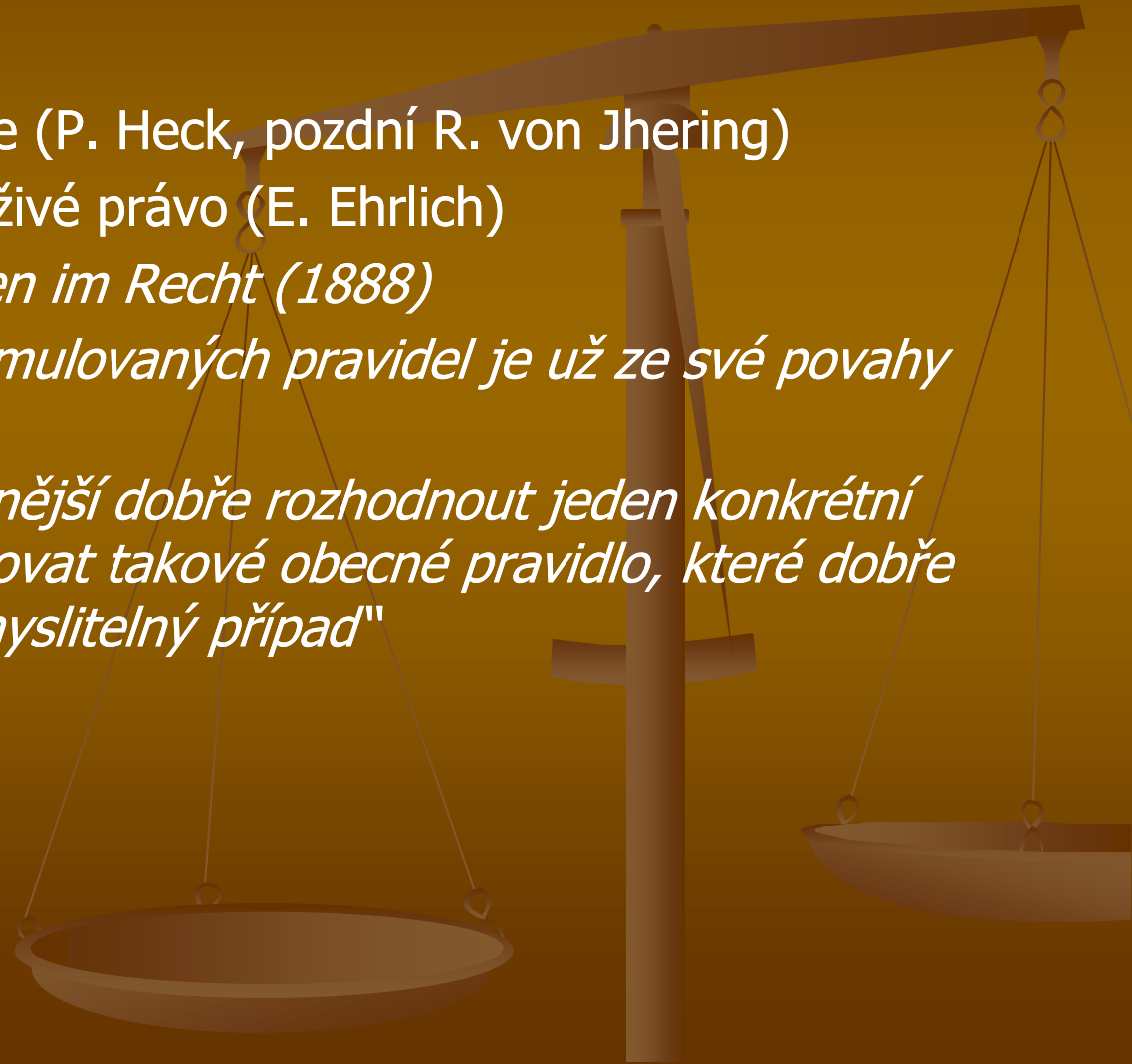
- filosoficko-právní kontext
 - pojem „mezery“ se zrodil v moderní podobě v období velkých civilních a trestních kodifikací (Code Civil, ABGB, ZGB, bavorské kodexy, pruský kodex) – přelom 18. a 19. století, které s sebou přinesly předpoklad **úplnosti práva**
 - vznik i dalších postulátů moderní normotvorby:
 - konzistence
 - srozumitelnost (i pro laiky)
 - francouzská a rakouská právní exegeze
 - mezery, rozpory a neurčitosti jsou jen zdánlivé a jsou překonatelné exegetickými (deduktivními, formalistickými)
 - kult textu zákona, který má jediný správný význam (Rau, Aubry)

Teorie mezer

- „protikodexové hnutí“ - F. C. von Savigny (německá historickoprávní škola)
 - mluvil o mezerách v kontextu požadavku úplnosti práva
 - zákon však nemůže deduktivně uzavřít právo jako úplný systém
 - dva způsoby vyplnění mezery:
 - a) odkazem na přirozenoprávní zásady
 - b) samodotvoření pozitivního práva (organická tvůrčí síla systému práva)
 - v obou případech jde o analogii, která není pouhým logickým vztahem, nýbrž vyplývá právě z organické souvislosti uvnitř práva samotného
 - obdobně se ke kodexům stavěla i pandektistika (romanisté)

Teorie mezer

- Rozvoj teorie mezer této teorie na přelomu 19. a 20. století
 - zájmová jurisprudence (P. Heck, pozdní R. von Jhering)
 - sociologické teorie - živé právo (E. Ehrlich)
 - článek *Über Lücken im Recht (1888)*
 - „každý soubor formulovaných pravidel je už ze své povahy neúplný“
 - „je mnohem snadnější dobře rozhodnout jeden konkrétní případ než formulovat takové obecné pravidlo, které dobře rozhodne každý myslitelný případ“

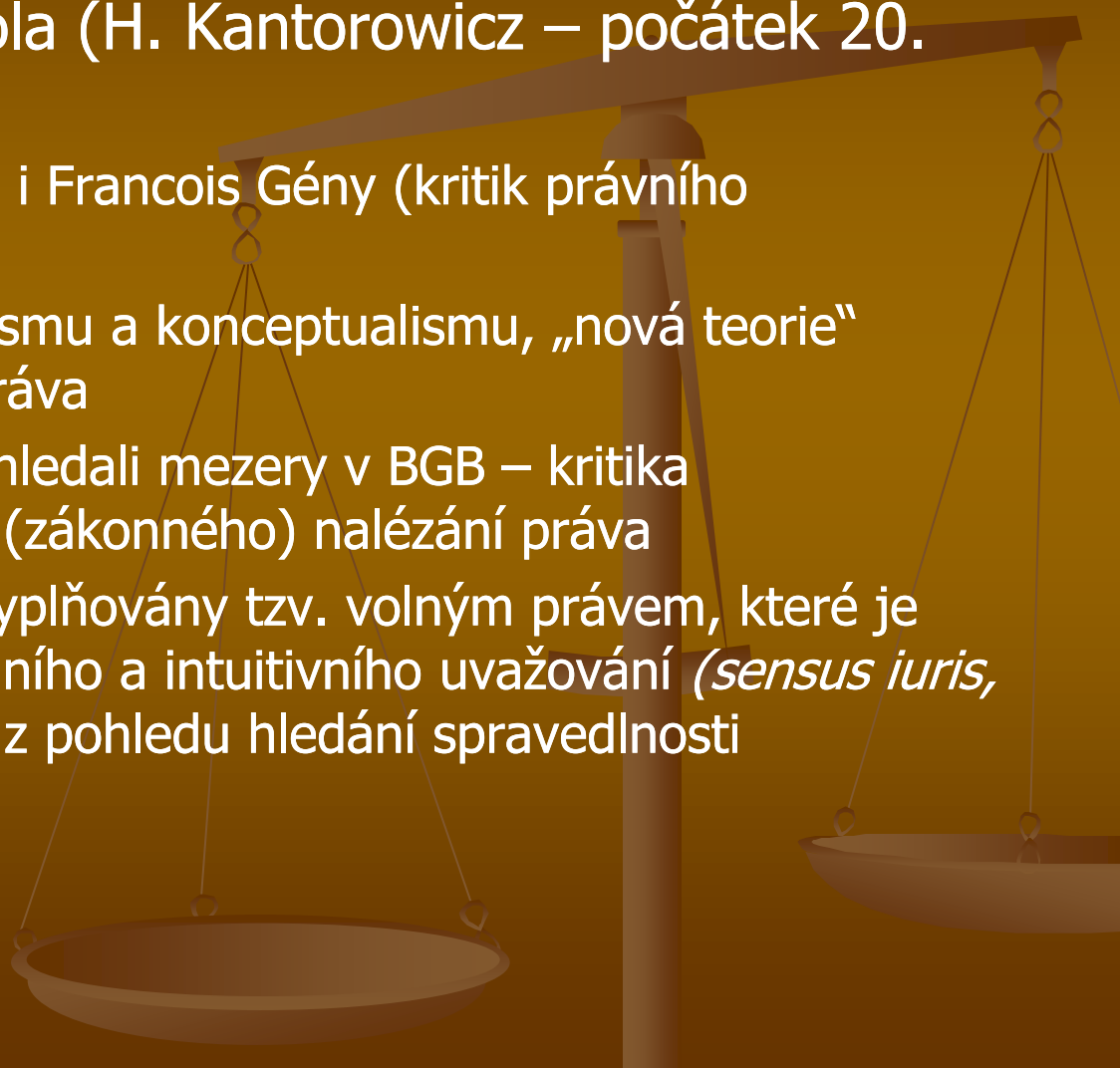

Teorie mezer

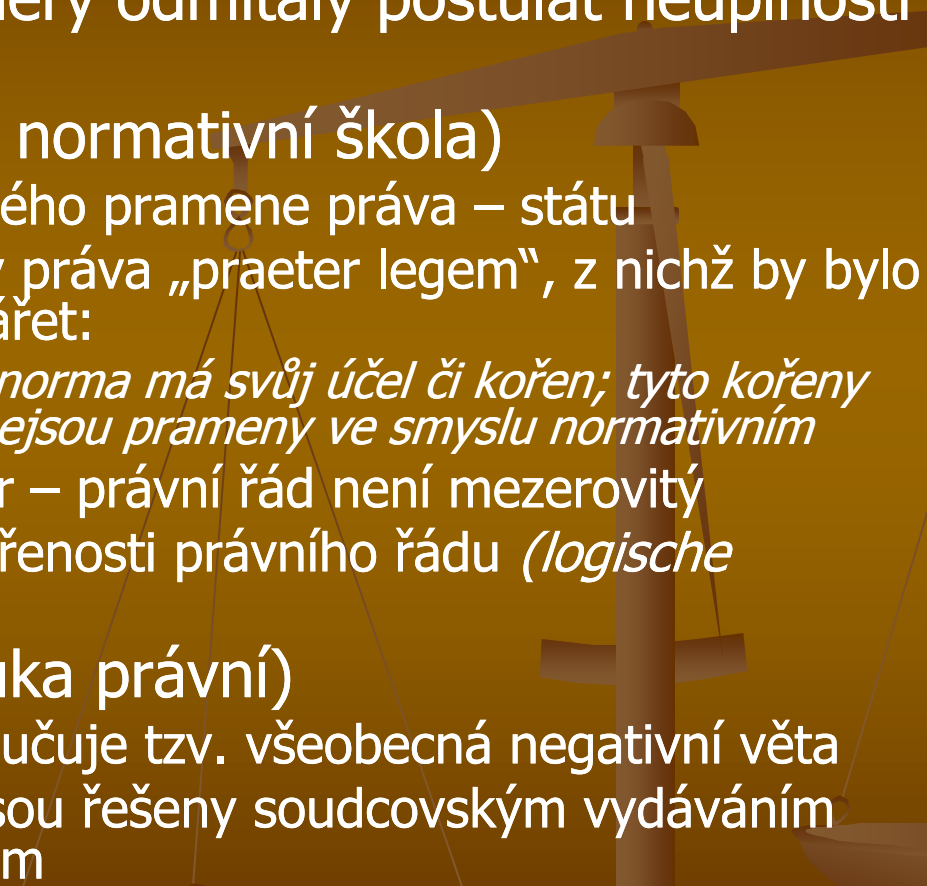
- přednáška Ernsta Zitelmana (1903) **Lücken im Recht**
 - někdy je považován za hlavního inspirátora teorie mezer
 - BGB nedává odpovědi na některé právní otázky
 - každé právo má mezery, je možné je vyplnit pomocí právní vědy
 - nerozlišoval mezi **mezerami v zákoně** a **mezerami v právu**
 - **rozlišení pravých a nepravých mezer**
 - **pravá mezer**a = úplná absence právní úpravy
 - **nepravá mezer**a = teleologická či hodnotová mezer

Teorie mezer

- volnoprávní škola (H. Kantorowicz – počátek 20. století)
 - blízko k ní měl i Francois Gény (kritik právního klasicismu)
 - kritika textualismu a konceptualismu, „nová teorie“ přirozeného práva
 - volnoprávníci hledali mezery v BGB – kritika „technického“ (zákonného) nalézání práva
 - mezery jsou vyplňovány tzv. volným právem, které je produktem volního a intuitivního uvažování (*sensus iuris*, *Rechtsgefühl*) z pohledu hledání spravedlnosti

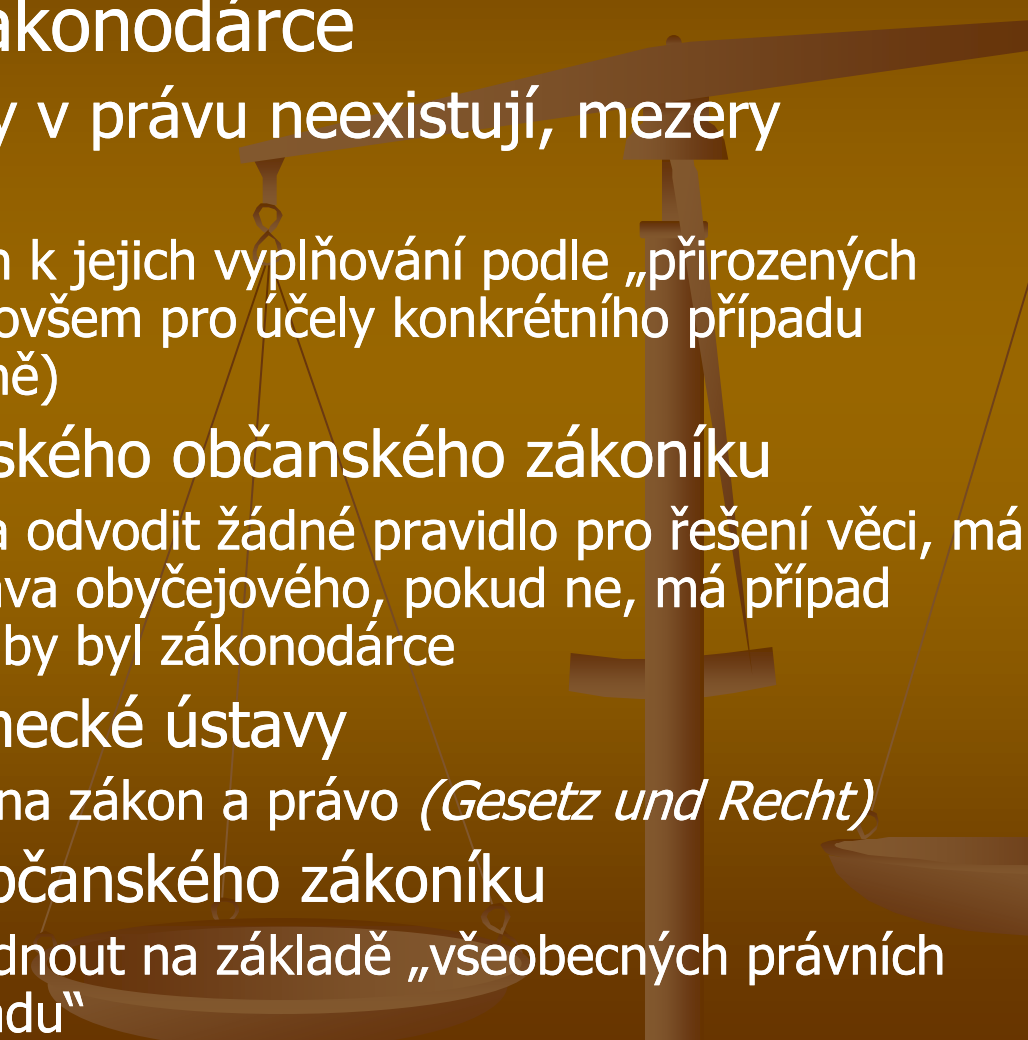
Teorie mezer

- Normativistické směry odmítaly postulát neúplnosti práva
 - F. Weyr (brněnská normativní škola)
 - uznání pouze jediného pramene práva – státu
 - neexistují prameny práva „praeter legem“, z nichž by bylo možno právo dotvářet:
 - *každá rozumná norma má svůj účel či kořen; tyto kořeny (účely) ovšem nejsou prameny ve smyslu normativním*
 - kritika teorie mezer – právní řád není mezerovitý
 - teorie logické uzavřenosti právního řádu (*logische Geschlossenheit*)
 - H. Kelsen (ryzí nauka právní)
 - Mezery v právu vylučuje tzv. všeobecná negativní věta
 - Mezery v zákoně jsou řešeny soudcovským vydáváním individuálních norem
-

Teorie mezer

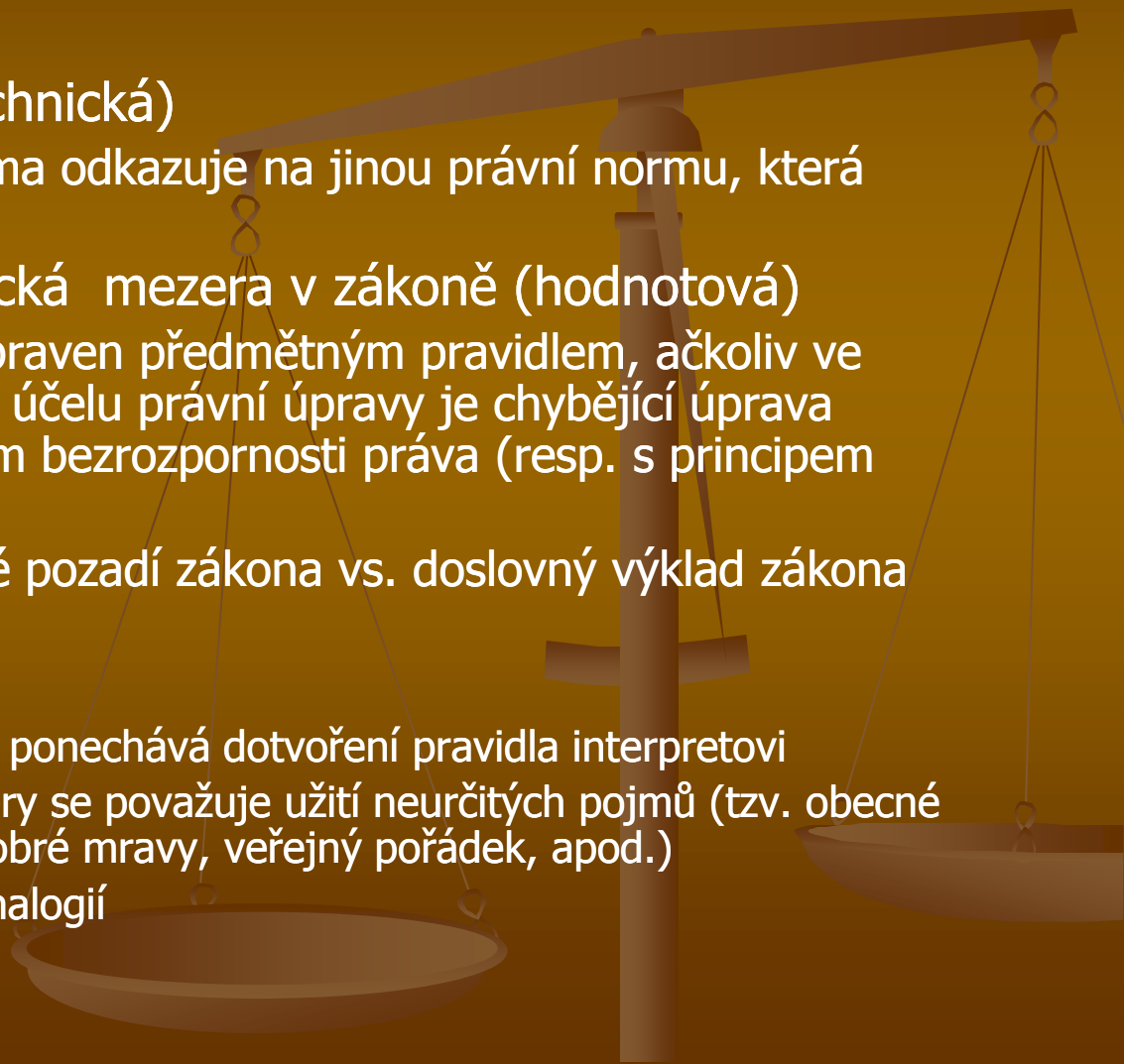
- K. Larenz (hodnotová jurisprudence)
 - každá interpretace představuje dotvoření práva na potřeby konkrétního případu
 - k rozšíření teorie mezer od 19. století přispěla soudcovská praxe (rozšíření pojmu mezery
 - mezera v zákoně znamená hranice imanentního dotváření práva, které je vázáno na záměr zákonodárce a imanentní teleologii zákona
 - povolání soudců k vyplňování mezer je dáno jejich povinností aplikovat zákon ve vazbě na jeho účel a smysl

Teorie mezer

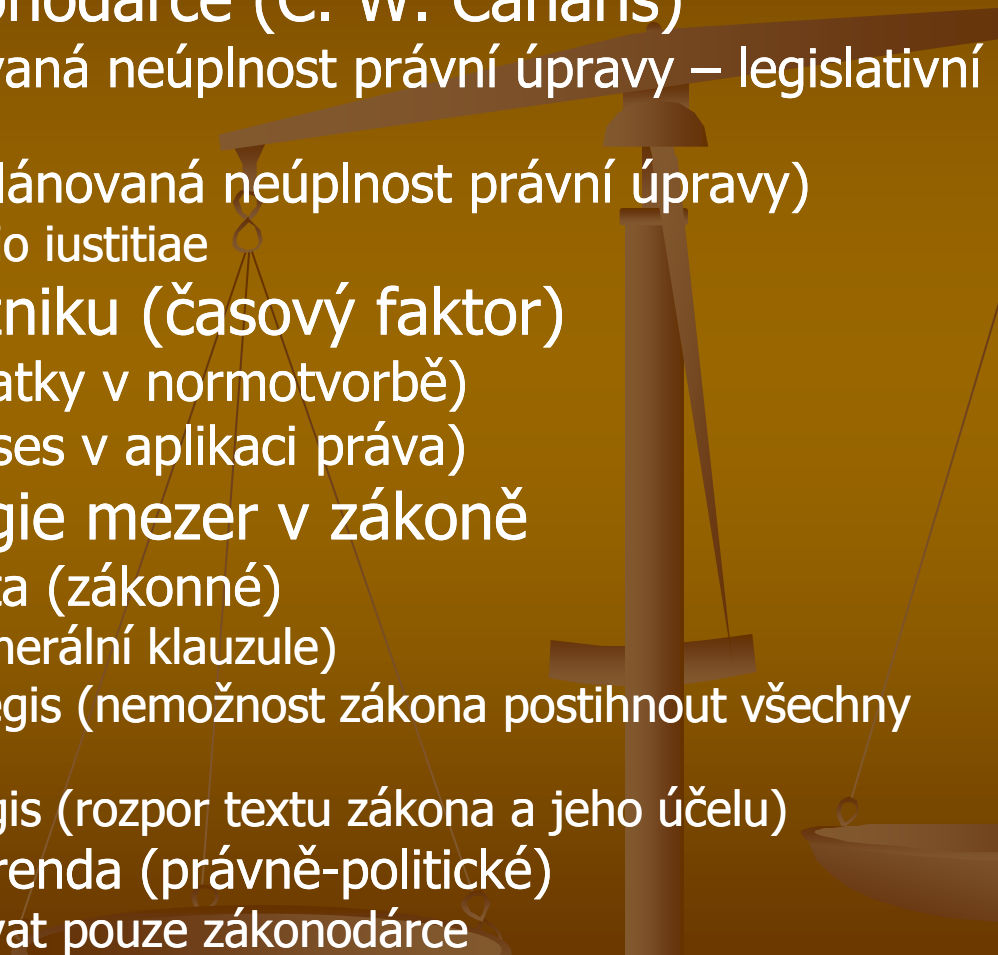
- předmět zájmu zákonodárce
 - § 7 ABGB: mezery v právu neexistují, mezery v zákoně ano
 - soudce je povolán k jejich vyplňování podle „přirozených zásad právních“, ovšem pro účely konkrétního případu (nikoliv normativně)
 - §1 odst. 2 švýcarského občanského zákoníku
 - Nelze-li ze zákona odvodit žádné pravidlo pro řešení věci, má soudce použít práva obyčejového, pokud ne, má případ rozhodnout, jako by byl zákonodárce
 - čl. 20 odst. 3 německé ústavy
 - vázanost soudců na zákon a právo (*Gesetz und Recht*)
 - čl. 12 italského občanského zákoníku
 - soudce má rozhodnout na základě „všeobecných právních zásad právního řádu“
-

Teorie mezer

- druhy mezer (E. Zitelmann, C. W. Canaris, E. Kramer, F. Bydlinski, F. Melzer)
 - **PRAVÁ** - logická (technická)
 - existující právní norma odkazuje na jinou právní normu, která ovšem neexistuje
 - **NEPRAVÁ** - teleologická mezer v zákoně (hodnotová)
 - určitý případ není upraven předmětným pravidlem, ačkoliv ve vztahu k dotčenému účelu právní úpravy je chybějící úprava v rozporu s principem bezrozpornosti práva (resp. s principem rovnosti)
 - schéma: teleologické pozadí zákona vs. doslovný výklad zákona
 - dvě varianty:
 - otevřená (zjevná)
 - zákonodárce ponechává dotvoření pravidla interpretovi
 - za tyto mezery se považuje užití neurčitých pojmů (tzv. obecné klauzule – dobré mravy, veřejný pořádek, apod.)
 - uzavírá se analogií
 - skrytá

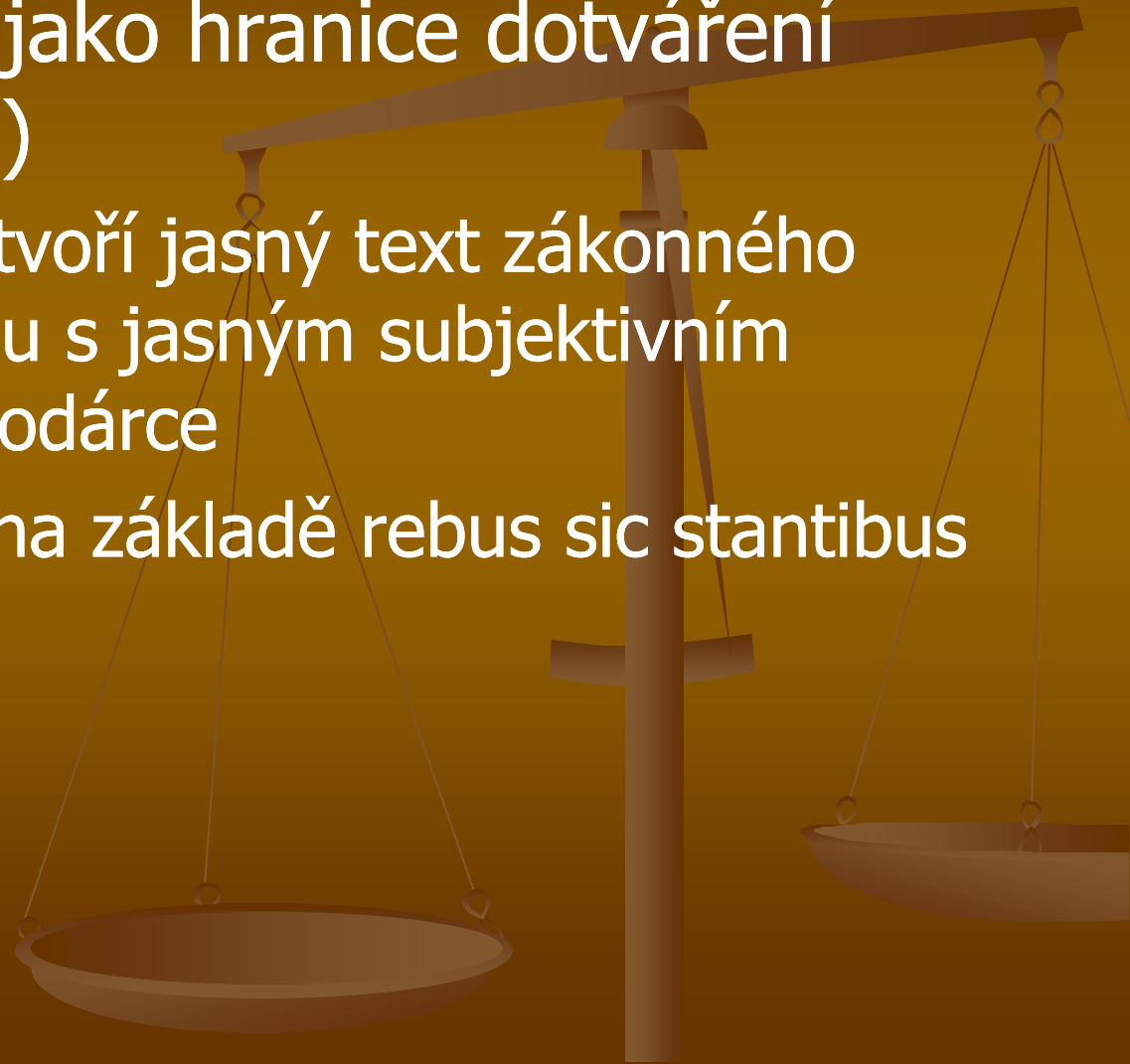

Teorie mezer

- podle úmyslu zákonodárce (C. W. Canaris)
 - zamýšlené (plánovaná neúplnost právní úpravy – legislativní nečinnost)
 - nezamýšlené (neplánovaná neúplnost právní úpravy)
 - princip denegatio iustitiae
 - podle okamžiku vzniku (časový faktor)
 - počáteční (nedostatky v normotvorbě)
 - následné (hard cases v aplikaci práva)
 - Kramerova typologie mezer v zákoně
 - mezery de lege lata (zákonné)
 - intra legem (generální klauzule)
 - praeter verba legis (nemožnost zákona postihnout všechny otázky)
 - contra verba legis (rozpor textu zákona a jeho účelu)
 - mezery de lege ferenda (právně-politické)
 - Může je vyplňovat pouze zákonodárce
-

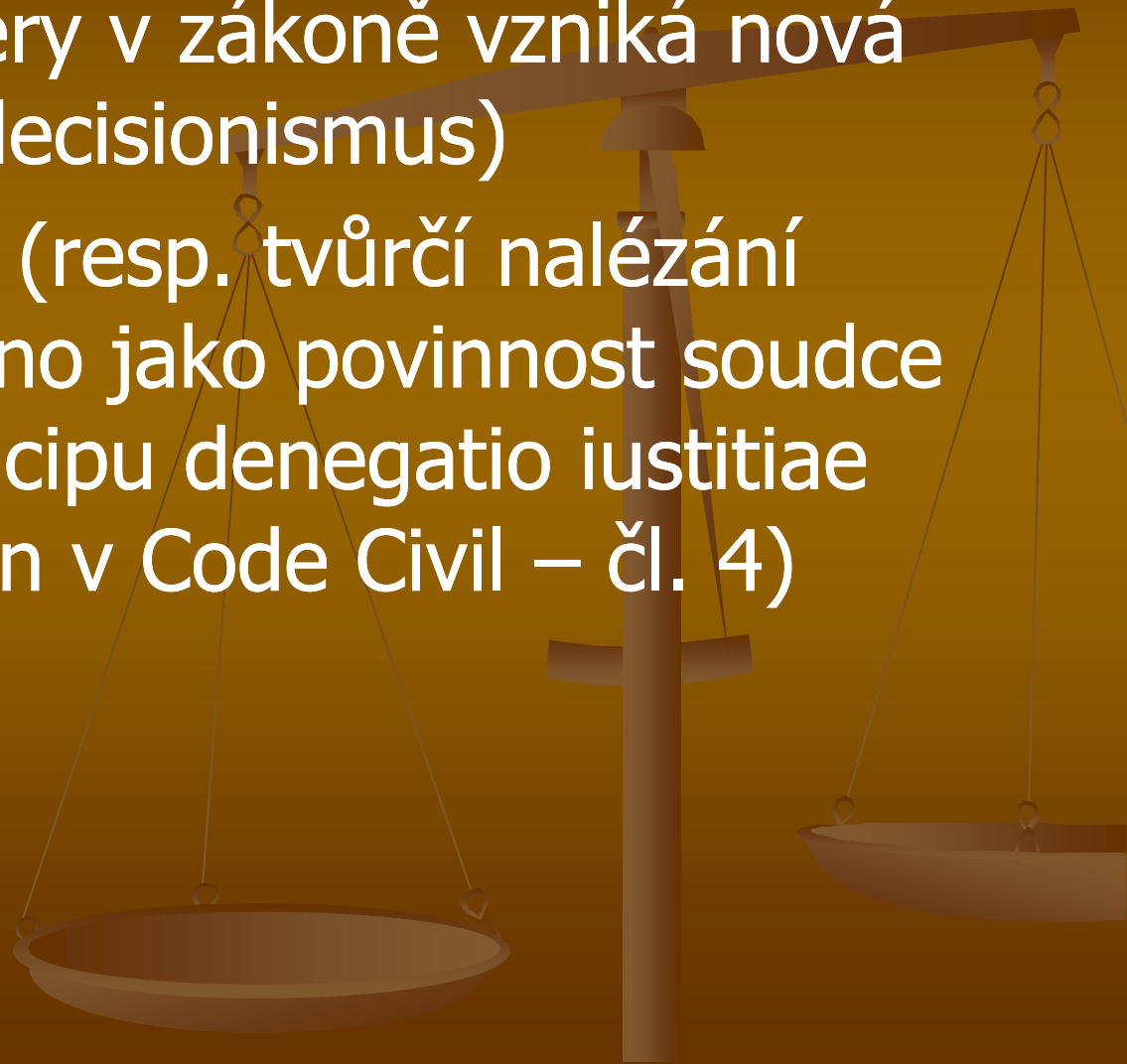
Teorie mezer

- hranice lex lata jako hranice dotváření práva (Bydlinski)
 - hranici lex lata tvoří jasný text zákonného ustanovení spolu s jasným subjektivním úmyslem zákonodárce
 - mění se pouze na základě rebus sic stantibus

Nástroje dotváření a omezení dotváření práva

- zaplněním mezery v zákoně vzniká nová právní norma (decisionismus)
- dotváření práva (resp. tvůrčí nalézáni práva) je chápáno jako povinnost soudce pramenící z principu *denegatio iustitiae* (poprvé vyjádřen v Code Civil – čl. 4)

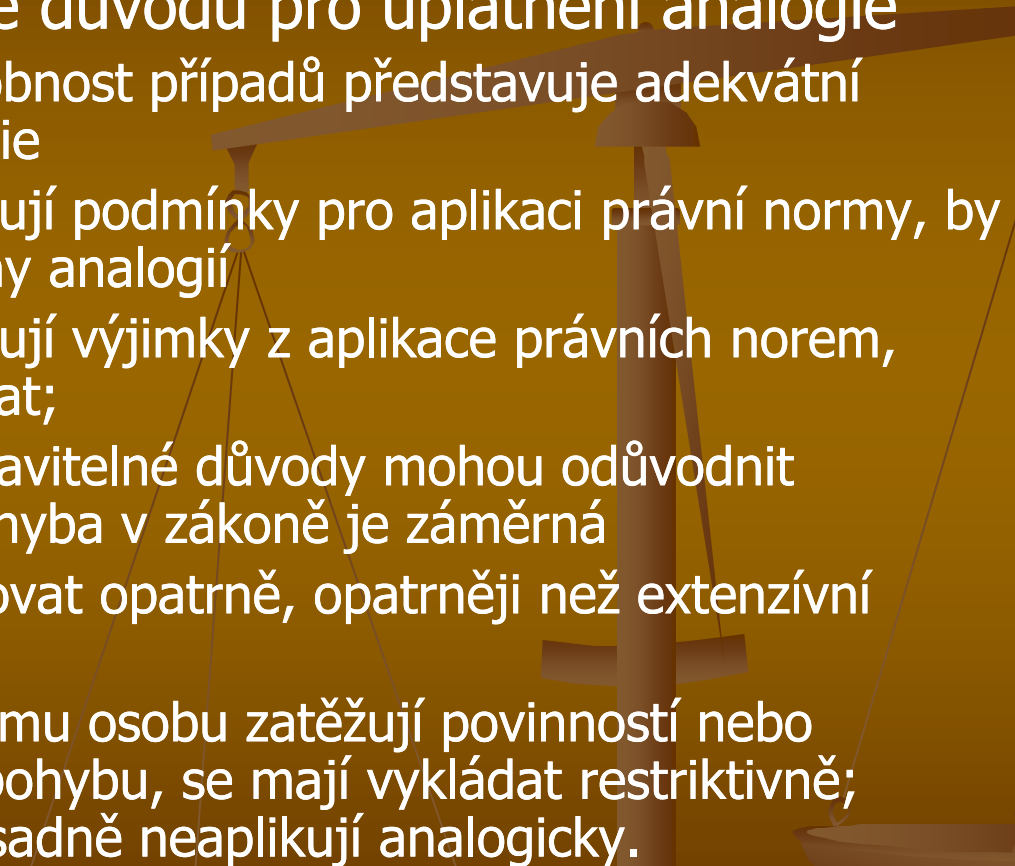
Nástroje dotváření a omezení dotváření práva

■ nástroje k vytvoření nové právní normy (Aleksandr Peczenik):

■ analogie legis

- aplikace zákona na případ, který nepatří pod rozsah (významové pole) dotyčné normy (tzn. za hranicemi právního pojmu)
- „*praeter verba, sed secundum rationem legis*”
- *Stanoví-li zákon pro určitou skutkovou podstatu právní následek, platí tentýž právní následek pro skutkovou podstatu, která je obdobná/stejná.*
- rozdíl mezi analogií a extenzívním jazykovým výkladem
 - jde o jinou myšlenkovou figuru (Larenz, Bydlinski, Melzer)
 - jde o stejnou myšlenkovou figuru, ale v jiném kontextu – prakticky o totéž (Ross, Hassemer)
- také argumentum a simile / a pari

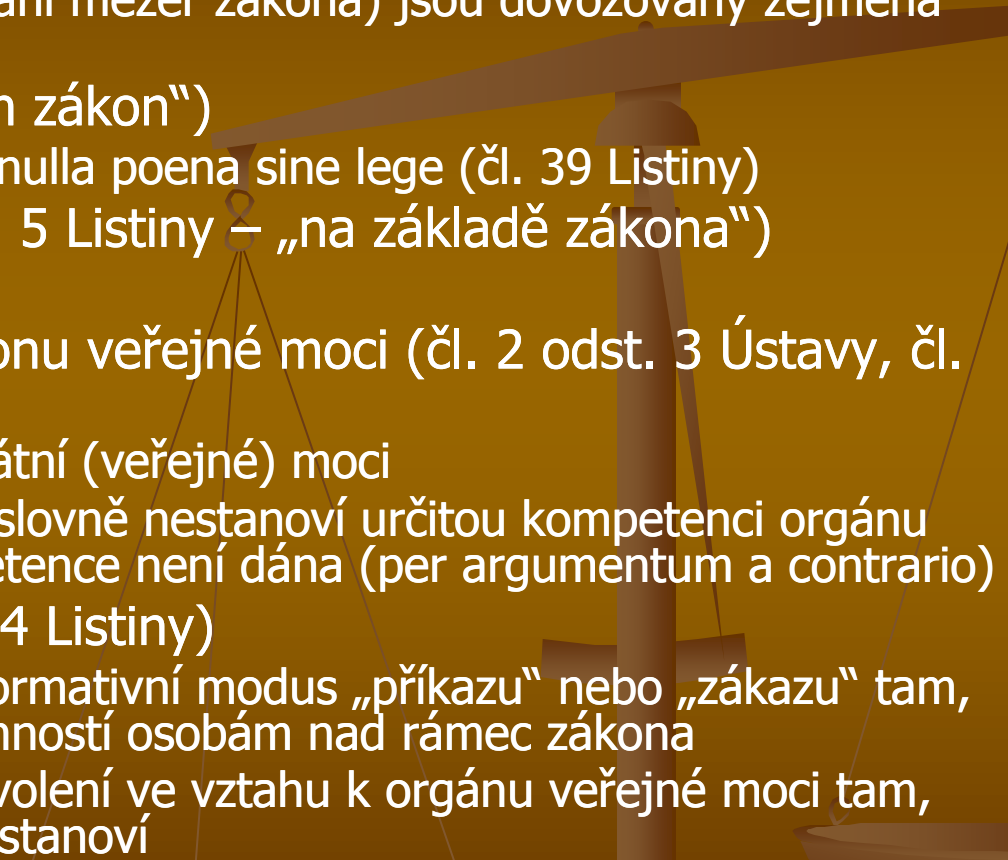
Nástroje dotváření a omezení dotváření práva

- Peczenikova koncepce důvodů pro uplatnění analogie
 - pouze významná obdobnost případů představuje adekvátní důvod pro užití analogie
 - předpisy, které stanovují podmínky pro aplikaci právní normy, by neměly být eliminovány analogií
 - předpisy, které stanovují výjimky z aplikace právních norem, nelze analogií rozšiřovat;
 - jen velmi těžko představitelné důvody mohou odůvodnit analogický závěr, že chyba v zákoně je záměrná
 - analogii je třeba aplikovat opatrně, opatrněji než extenzivní výklad
 - předpisy, které k něčemu osobu zatěžují povinnostmi nebo omezují její svobodu pohybu, se mají vykládat restriktivně; takové předpisy se zásadně neaplikují analogicky.
-

Nástroje dotváření a omezení dotváření práva

- juristická indukce (tzv. analogie iuris)
 - případ, který není upraven uspokojivě na zákonné úrovni a zároveň není možné použít analogii legis
 - řešení je dovozováno z obecných zásad a principů daného právního předpisu → právního odvětví → právního řádu
- argumentum a contrario (protiklad analogie)
 - tzv. závěr z opaku – eliminační argumenty (a limine)
 - *Jestliže pro určitou skutkovou podstatu je stanoven určitý právní následek, pak pro odlišnou (jinou) skutkovou podstatu takový právní následek neplatí.*

Český právní řád a mezery

- Dotváření českého právního řádu a teorie mezer
 - zákazy analogie (vyplňování mezer zákona) jsou dovozovány zejména z **tzv. výhrady zákona**
 - Trestní právo hmotné („jen zákon“)
 - nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege (čl. 39 Listiny)
 - Daňové právo (čl. 11 odst. 5 Listiny – „na základě zákona“)
 - nulla tributum sine lege
 - Kompetenční pravidla výkonu veřejné moci (čl. 2 odst. 3 Ústavy, čl. 2 odst. 2 Listiny)
 - princip legality výkonu státní (veřejné) moci
 - tam, kde zákonodárce výslovně nestanoví určitou kompetenci orgánu veřejné moci, tato kompetence není dána (per argumentum a contrario)
 - Veřejné právo obecně (čl. 4 Listiny)
 - nelze dotvářet analogií normativní modus „příkazu“ nebo „zákazu“ tam, kde by šlo o uložení povinností osobám nad rámec zákona
 - nelze dotvářet modus dovolení ve vztahu k orgánu veřejné moci tam, kde to zákon výslovně nestanoví
-

Český právní řád a mezery

■ Soukromé právo – cesta analogie

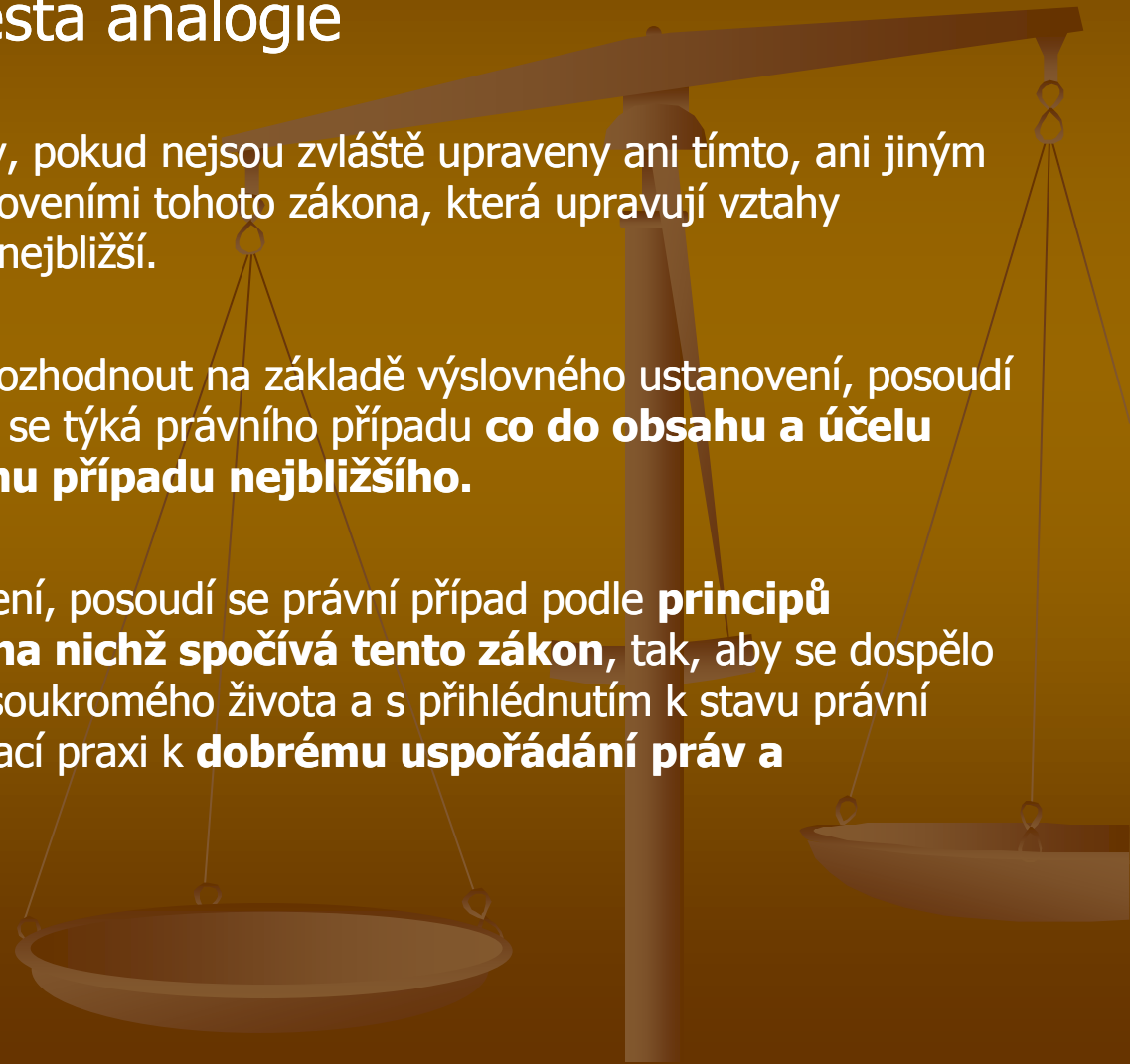
■ § 853 OZ

- Občanskoprávní vztahy, pokud nejsou zvláště upraveny ani tímto, ani jiným zákonem, se řídí ustanoveními tohoto zákona, která upravují vztahy obsahem i účelem jim nejbližší.

■ § 10 NOZ

(1) Nelze-li právní případ rozhodnout na základě výslovného ustanovení, posoudí se podle ustanovení, které se týká právního případu **co do obsahu a účelu posuzovanému právnímu případu nejbližšího.**

(2) Není-li takové ustanovení, posoudí se právní případ podle **principů spravedlnosti a zásad, na nichž spočívá tento zákon**, tak, aby se dospělo se zřetelem k zvyklostem soukromého života a s přihlédnutím k stavu právní nauky i ustálené rozhodovací praxi k **dobrému uspořádání práv a povinností.**

Český právní řád a mezery

- judikaturou dovozená omezení dotváření práva
- zákaz extenzivního výkladu ve veřejném právu
 - princip in dubio mitius (v pochybnostech o jednoznačném výkladu právní normy mírněji)
 - dovozen judikaturou NSS a ÚS v prostředí správního trestání a v daňovém právu
- teorie mezer je doktrinálně i judikatorně uznávaným modelem klasifikace neúplnosti systému práva
- má spíše roli pomocného nástroje, než určujícího momentu výkladu
 - často je pouze součástí teleologické úvahy

Český právní řád a mezery

- Pl.ÚS-st 27/09 ze dne 28.04.2009, č. 136/2009 Sb. (otázka existence nároku na náhradu škody způsobené nesprávným úředním postupem spočívajícím v nerespektování judikatury ÚS v věcech regulace nájemného)
- Nejvyšší správní soud
 - rozsudek ze dne 16. 4. 2008, sp. zn. 1 As 27/2008 – 67
 - otázka analogie ve správním trestání
- nálezy Ústavního soudu
 - např. nález sp. zn. Pl.ÚS 36/01 ze dne 25.06.2002 (odměna správce konkurzní podstaty)

Český právní řád a mezery

- Zásad, uznávaných až do zrušení obecného zákoníku občanského z roku 1811 (zákonem č. 141/1950 Sb.), tedy do doby, kdy po násilném zvratu v čs. státě počalo docházet k rozrušování právního řádu, zcela odpovídajících demokratickým hodnotám státu (čl. 1, čl. 2 odst. 4, čl. 4 úst. zák. č. 1/1993 Sb. ČR) je třeba dbát i v současné době a z nich při aplikaci současného práva vycházet, a **to zejména tam, kde současná právní úprava vykazuje mezery, které nezbývá než překlenout výkladem.**
Podle nálezu Ústavního soudu ze dne 8. 7. 1997, sp. zn. III. ÚS 77/97
Publikováno ve Sbírce nálezů a usnesení Ústavního soudu č. 94/1997.
- Připouští-li vůbec doktrína použití analogie v oboru správního řízení, pak toliko za omezujících podmínek, tj. pouze v omezeném rámci za účelem **vyplňování mezer procesní úpravy** a dále pouze **ve prospěch ochrany práv účastníků** správního řízení. Vytvořit použitím analogie procesní úpravu správního řízení v celé její úplnosti je tedy neakceptovatelné.
Podle nálezu Ústavního soudu ze dne 26. 4. 2005, zp. zn. Pl. ÚS 21/04

Český právní řád a mezery

- Z hlediska principu právní jistoty platí pro interpretaci a aplikaci právních předpisů pro účely zjištění působnosti (v nejširším smyslu, tj. jak pravomoci, tak i věcné či místní příslušnosti) orgánů veřejné moci zvláštní právně metodologická pravidla. **Zatímco při věcném řešení má soudce k dispozici zásadně celé právně metodologické instrumentarium, jedná-li se o zjištění působnosti orgánu veřejné moci, je nutné obzvláště vzít v potaz princip právní jistoty. Při zjišťování působnosti orgánu tento princip vylučuje existenci tzv. teleologických (nepravých) mezer v zákoně.** Teleologické argumenty nemohou být důvodem pro aplikaci práva, která nemá oporu ve výslovném znění právního předpisu. **Z tohoto důvodu je v těchto případech vyloučena analogie, jako aplikace práva přesahující nejširší možný jazykový význam ustanovení právních předpisů.** Má-li tedy podle znění příslušného právního předpisu určitý orgán veřejné moci rozhodnout o podaném návrhu, nelze se povinnosti rozhodnout zprostit teleologickou argumentací. Pro tuto argumentaci je prostor až v rámci meritorního rozhodnutí.
- Podle nálezu Ústavního soudu ze dne 13. 12. 2007, sp. zn. I. ÚS 318/06

Děkuji Vám za pozornost.

